

ПАВЛО ЗАГРЕБЕЛЬНИЙ У ЩОДЕННИКОВІЙ РЕЦЕПЦІЇ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Щоденники Олеса Гончара – це своєрідна кардіограма доби з важкими сталінськими повоєнними роками, короткочасною хрущовською “відлигою”, роками застою й радістю здобуття незалежності. Сторінки, що розкривають непрості взаємини українського письменника зі своїм земляком Павлом Загребельним, передають рецепцію його особистості й творчості, сприяють більш повному уявленню про світоглядні й естетичні принципи класика української літератури другої половини ХХ століття.

Ключові слова: мемуари, щоденник, взаємозв'язки, рецепція.

Дневники Олеса Гончара – это своеобразная кардиограмма времени с тяжелыми сталинскими послевоенными годами, кратковременной хрущевской “оттепелью”, годами застоя и радостью получения независимости. Страницы, которые раскрывают непростые взаимоотношения украинского писателя со своим земляком Павлом Загребельным, знакомят с рецепцией его личности и творчества, содействуют более полному представлению о мировоззренческих и эстетических принципах классика украинской литературы второй половины ХХ столетия.

Ключевые слова: мемуары, дневник, взаимосвязи, рецепция.

Актуальність даної статті зумовлена тими історичними змінами, які відбулися в житті України після здобуття нею незалежності у 1991 році. Саме завдяки цій важливій події для нашої держави з'явилася можливість надрукувати без купюр щоденникові записи багатьох українських письменників, значна частина яких тривалий час незаслужено замовчувалася. Щоденник – це мобільний жанр мемуарної літератури, що очима автора відображає важливі громадсько-політичні процеси, які відбуваються в суспільному розвитку держави та світу, відбиває його погляди на творчий процес окремих письменників, українських і не лише, розкриває світобачення й світовідчуття автора, подає відгуки на прочитані книги, переглянуті кінофільми та театральні вистави.

Будучи невід'ємною частиною мемуарної творчості, щоденник охоплює й головні її особливості: суб'єктивність, ретроспективність, документальність, наявність двох часових планів, відсутність одного часового виміру, концептуальність. Окремі з цих рис у щоденниках

виявляють себе інакше, ніж в інших жанрах мемуарної літератури. До того ж, сам щоденник має і власну специфіку, яка не виявляє себе в інших жанрах: це – відносна регулярність записів, цілісність, уривчастість, фрагментарність, інколи обірваність, незавершеність думки тощо. Одним із таких творів є щоденник Олесея Гончара, що побачив світ на початку XXI століття, уже після смерті його автора й охоплює 52 роки життя автора з 1943 по 1995 рік.

На сьогодні українські дослідники розпочинають інтенсивно вивчати щоденникові записи Олесея Гончара, про що свідчать праці В. Галич [2; 3] та М. Степаненка [9; 10; 11], але вони спрямовані на журналістико- та мовознавчі підходи, хоч монографія М. Степаненка [10] – це вдала спроба з літературознавчого боку простежити постаті українських (і не лише!) письменників у щоденниках Олесея Гончара. Можна згадати в цьому контексті й монографії автора цих рядків [4; 5; 6], колективну монографію [1].

Метою даної публікації є потреба показати щоденникову рецепцію Олесем Гончаром постаті та творчості Павла Загребельного. Відомо, що обидва українські письменники дитячі та юнацькі роки провели на Полтавщині, воювали на фронті, побували в полоні, навчалися в Дніпропетровському державному університеті, стали провідними українськими письменниками, у різні роки очолювали Спілку письменників України. У той же час їхні особисті взаємини були далеко не простими, про що свідчать щоденникові записи Олесея Гончара.

Чимало записів у щоденнику Олесея Гончара засвідчує, що обидва письменники спілкувалися родинами, бували разом (часом сім'ями) на різного роду урочистостях. Так, у записі від 27 жовтня 1979 року йдеться про ювілейну вечерю у М. Бажана, серед присутніх на якій була родина Загребельних. 3 квітня 1980 року Олесь Гончар перераховує тих, хто відвідав його з нагоди дня народження. І знову серед присутніх Загребельні. 22 липня 1981 року на дні народження Валентини Данилівни Гончар були серед інших Загребельний з дружиною. Після того як прийшла звістка, що роман Олесея Гончара “Твоя зоря” був відзначений Державною премією, його прийшла привітати група письменників, серед яких був і П. Загребельний, про що йдеться в записі від 5 листопада 1982 року: “О 3-й годині зайшли привітати від СПУ: Загребельний, Борис Олійник, Канівець, Зарудний, Віталій Коваль, Кудієвський... Була гарна застольна бесіда. Давно вже так не збирались...” [7, с.542]. Запис від 3 квітня 1983 року свідчить, що подружжя Загребельних було присутнє на відзначенні 65-річчя Олесея Гончара.

Позитивну, хоч і лаконічну оцінку Олесея Гончара заслужив виступ П. Загребельного на вечорі Василя Земляка, про що йдеться в записі від 27 квітня 1983 року, на якому був присутній автор щоденника: “Змістовне й гостре вступне слово виголосив Загребельний” [7, с. 556]. Про дружні стосунки Олесея Гончара з Павлом Загребельним свідчить той факт, що на науковій конференції, присвяченій “Прапороносцям”, головував Загребельний, про що йдеться в записі від 3 квітня 1985 року: “Учора була

конференція в Музеї Леніна по “Прапороносцях”. Близкуче виступив Петро Кононенко з університету. Крім нього, виступали Борис Олійник, Мушкетик, Драч, Новиченко, Жулинський, Зарудний, Віталій Коваль, Дмитро Білоус, Ніна Василівна Міщенко, головував Загребельний” [8, с. 51]. Про дружні стосунки двох письменників свідчить і той факт, що саме П. Загребельний привіз вітання зі Сполучених Штатів Америки від колишнього вчителя Олеса Гончара Ю. Шевельова. Запис у щоденнику 25 грудня 1972 року підтверджує, що ця подія викликала глибокі роздуми Олеса Гончара про людину, що вчила його спочатку в технікумі журналістики, а згодом у Харківському університеті: “Думаю, що нас розділило? Атлантичний океан? Ні, щось далеко більше за океан – колючий дріт Холодної Гори... Відстані океану можна подолати, а цю, фашистським дротом розмежовану... Її вже ніколи не перейти” [7, с. 133]. Цей запис через роки виллється в “Невигадану новелу життя”.

Чимало записів засвідчують, що П. Загребельний часто стояв на боці Олеса Гончара, коли розглядалися якісь принципові проблеми літератури. Так, уже перша згадка про П. Загребельного в щоденнику (запис від 31 травня 1968 року), що стосується зустрічі провідних українських письменників з тодішнім керівником Компартії України П.Ю. Шелестом з приводу роману “Собор”, переконує в цьому: “Більшість товаришів Б[ажа]н, Н[овичен]ко, Загр[бельний]) стали в обороні “С[об]ору” [7, с. 22]. Запис, що зроблений 22 листопада 1977 року, свідчить, що Олесь Гончар і Павло Загребельний мали спільну позицію, коли зверталися до В. Щербицького з проханням не закривати останню в одному з київських районів українську школу. Однак з цього прохання нічого не вийшло, школу закрили, що викликало обурення письменника.

У щоденниковій нотатці від 12 квітня 1975 року згадано засідання Президії спілки письменників, на якому замість проблем літератури напередодні 30-річчя Перемоги, обговорювалися різні письменницькі чвари, а коли П. Загребельний спробував нагадати про це головуючому В. Козаченку, той визвірився: “Годі про книжки!” [7, с. 214].

Телефонне привітання П. Загребельним Олеса Гончара з нагоди нового 1985 року, викликало в автора щоденника спомин про давню мандрівку до Грузії, під час якої Загребельний і Зарудний разом співали українську пісню. Про це йдеться в записі від 31 грудня 1984 року: “Подзвонив П. Загребельний. Вітав. Згадав літа молодості.

– Скажу вам, як на духу: не було б Гончара часів “Прапороносців”, не мали б ми такої літератури, як вона є сьогодні...

А мені згадалось: Грузія. Святкуємо Руставелі на його батьківщині. В розпалі застілля. Поруч столів на вогнищах смажаться сарни (яких гості потім, правда, й не бачили). А перед столами стоять, як брати, обійнявшись, Загребельний і Зарудний, уже хмільні, натхненні, і в два голоси так чудово співають українську пісню: так злагоджено, зіспівано виводять, ніби перед тим не один рік виступали ось таким братським дуєтом.

А я дивився, млів від щастя, від гордості за них:

“Сини України! Які талановиті обоє, співучі, молоді!..”

Де все те поділось?

Справді, горе нам, роз’єднаним, та ще так змордованим хворобами, відчуженістю... Ні, треба все зробити, щоб жити інакше, дружніше!” [8, с.41]. Однак уже в цьому записі відчувається, що між українськими письменниками, зокрема між Олесем Гончаром і Павлом Загребельним, відчувається певна відчуженість, якої автору щоденника не хотілося б мати. Ця відчуженість складалася давно. Щоденникова рецепція дає змогу простежити певні її етапи. У записі від 22 травня 1971 року Олесь Гончар аналізує попередній день, на якому його було усунуто від керівництва Спілкою. При цьому він фіксує поведінку низки письменників, які брали участь у з’їзді. Про П. Загребельного коротка фраза – “Істерикує Загребельний” [7, с. 90]. І далі “Якось так склалось, що бачу зараз біля себе Зарудного, Земляка, Драча, Павличка, Коротича, Сизоненка. Деся взявшись, приєднались Мушкетик і Мороз... Одного лиш не бачу в товаристві цьому: П. З[агребель]ного. А мав нібито бути тут” [7, с. 91].

У записі від 2 березня 1972 року ім’я П. Загребельного згадано серед тих, хто виступав на президії Спілки письменників, коли з неї виключали І. Драча. 8 листопада 1980 року Олесь Гончар цитує в щоденнику лист з Женеви від Батюка: “...Донька моя написала (туди, в Женеву), що у них у 9-му класі єдине, що з програми прочитав увесь клас, – це “Кайдашеву сім’ю”, і саме її до програми (нової) не включили... Мабуть, головне слово проти “Кайдашевої сім’ї” було сказане Павлом Архиповичем [Загребельним] на останньому письменницькому з’їзді...” [7, с. 436].

Запис від 15 лютого 1981 року стосується знаменитого собору в Новомосковську на Дніпропетровщині, який “знов під загрозою; поруч нього ставлять автостанцію з траси. Щоб упав від вібрації, якщо уник прямої руки браконьєра. І я вже замучився – не знаю, до кого звертатись. Просив П. З., щоб від Спілки звернувся до уряду, – мовчить. Пускає мимо вух” [7, с. 454]. 26 лютого 1982 року Олесь Гончар пише: “Триває з’їзд профспілок. Загреб[ельний] мав змогу, виступаючи, розповісти людям про укр[аїнську] сучасну літературу, порушити проблему бібліотек, тиражів тощо, однак не скористався можливістю...” [7, с. 504].

Олесю Гончару не подобалося ставлення П. Загребельного до минулого нашого народу: “За столом у Бажана П. Загреб[ельний] розпросторювався на свою улюблену тему: який дикий і неосвічений упродовж віків був наш народ...”

Хай був, але звідки ж Шевченко, найлюдяніший із поетів? Звідки Франко, Леся, Тичина й Довженко? З яких надр?

Неприємно було чути це хвацьке самоприниження” [7, с. 516].

Запис від 3 грудня 1982 року: “Пленум об’єднаний Спілок у Москві. Добре виступив Товстоногов, туркменка (кіноактриса) і Расул [Гамзатов] із своїм блискучим гумором.

Павло Загреб[ель ний] – знову суцільні славословія в душі спудеїв Києво-Могилянської. І ніякого “озорства”, як сказав один мій друг-росіянин” [7, с. 546].

7 червня 1986 року: “Сьогодні закривав IX з’їзд. Загалом з’їзд пройшов сильно, змістовно, піднімалися важливі проблеми розвитку культури.

– Чорнобильська блискавка вдарила в генетичний код нашого народу.

Це – Драч.

Глибокі були виступи в Павличка, Новиченка.

Завдяки інтригам Павла та Коротича потяглись до трибуни й деякі нікчеми, заздрісники, закомплексовані.

В заключному я говорив, що в кожному з нас, як доба радіації, живе доза – більша чи менша – честолубства, егоїзму, амбіцій; вся річ тільки в тому, щоб знаходити в собі силу ставати вище цих проклятих “доз”, коли йдеться про значне, про найголовніше!” [8, с. 101].

Низка записів у щоденнику Олеся Гончара присвячена аналізу прочитаних ним книжок, у тому числі й Павла Загребельного. Олесь Гончар намагається виважено поглянути на них. Так, у записі від 30 липня 1976 року Олесь Гончар відзначив два кращих, на його погляд, українських романи року – твір В. Земляка “Зелені Млини” і П. Загребельного “Розгін”: “Відчутний рух уперед. Якщо Загребельний вносить в нашу прозу (при всій його неощадності) енергію думки, вносить мислення гостре, різке, атакуюче, схильне до парадоксів, хай і не завжди виважених, то Земляк приваблює своїм спокійним тонким іронізмом, нахилом до філософічності і передовсім – блискучою стилістикою. Це явно збагачує літературу” [7, с. 273].

Розглядаючи поетику романів П. Загребельного автор щоденника зазначає: “У Загреб[ельного] своєрідне уявлення про сюжет. Йому роман здається безсюжетним, якщо дроття сюжету не лізе з нього, як пружини з драного дивана...”

Насправді ж найкращий той сюжет, що його читач і не помічає, бо так він природно й вільно відбиває самий плин життя” [7, с. 324–325] (запис від 20 листопада 1977 року).

Оцінюючи роман “Я, Богдан...” Олесь Гончар відзначає велику джерельну базу твору, водночас йому не імponує тенденційне бачення П. Загребельним постаті українського гетьмана: “Друкується “Я, Богдан...”, з такою претензійною назвою. Почувається багатоджерельність і що раз у раз автор бере на віру наскрізь тенденційні свідчення шляхти, для якої постать Богдана була, звичайно, нестерпною. Епос народний малював козацького обранця, як відомо, інакшим...”

А надто ж самозакоханість, крикливість душі, що допалась великої влади, – риси, зовсім не властиві людям того звияжного часу” [7, с. 525].

В останньому щоденниковому записі Олеся Гончара, зробленому за 5 днів до смерті письменника, 9 липня 1995 року знову згадка про П. Загребельного, який у молодіжній газеті приписав Гончару вигнання І. Дзюби зі Спілки письменників. Ця “забудькуватість” земляка засмутила

тяжко хворого письменника: “Коли забирала з Кончі карета швидкої допомоги, Валя, щоб було що читати, кинула кілька старих журналів. Ось в одному натрапив на такі слова, що їх цитує Віталій Коваль у статті про розправу над черкаським автором Василем Захарченком. Загребельний у газеті “Комс[омольское] знамя”, 13.03.95, пише буквально таке: “Не я, а Гончар був головою Спілки, коли Дзюбу виключали” (хоч на той час Олесь Гончар був уже вигнаний з тієї посади, а сам Загребельний був на президії і виступав).

Діла твої Господи! Був же присутній дорогий Павло на тому пленумі СПУ, де мене під орудою секретаря ЦК КПУ всупереч волі пленуму з кричущим порушенням Статуту було відправлено на вільні хліби (хоча я сам цього хотів, бо інакше ЦК з’їло б)!

І ось тепер наш друг Павлуша “забув”, що я навіть був відсутній, коли Дзюбу виключали. Хоча я був і залишаюсь в сумнівах, зокрема про Дзюбину моральні якості. Але Павло? Це при його феноменальній пам’яті на числа, на людей, на події. Боже, прости земляка!” [8, с. 578].

Щоденники українських письменників ХХ століття дають багатий матеріал не лише для теорії й історії літератури, а й для історіографії, що само по собі є цінним історико-культурним феноменом. Своєрідність щоденників згаданої доби полягає в тому, що часто вони, акцентуючи увагу на буденних подіях життя авторів, у підтексті висловлювали одвічні потаємні прагнення українського народу, виражали його волелюбний дух. Щоденники Олеся Гончара – це своєрідна кардіограма доби з тяжкими сталінськими повоєнними роками, короткочасною хрущовською “відлигою”, роками застою й радістю здобуття незалежності. Сторінки, що розкривають взаємини українського письменника з Павлом Загребельним, передають рецепцію його особистості й творчості, сприяють більш повному уявленню про світоглядні й творчі принципи класика української літератури другої половини ХХ століття, розкривають непрості взаємозв’язки двох класиків української літератури.

Дана праця є фрагментом нового монографічного дослідження, присвяченого non fiction Олеся Гончара.

Список використаних джерел

1. Галич А.О. Щоденники Олеся Гончара в парадигмі соціальних комунікацій і літературознавства / А.О. Галич, В.М. Галич, О.А. Галич. – Луганськ: СПД Резніков В.С., 2013. – 88 с.
2. Галич В.М. Олесь Гончар – журналіст, публіцист, редактор: еволюція творчої майстерності : монографія / В.М. Галич. – К.: Наук. думка, 2004. – 816 с.
3. Галич Валентина. Представники “великих” і “малих” літератур у мемуарній і публіцистичній творчості Олеся Гончара / В.М. Галич //

- Погляды на специфічність “малых” літератур: беларуская і українська літератури. – Мінск: Паркус плюс, 2012. – С. 333–346.
4. Галич О.А. Документальна література та глобалізаційні процеси у світі : монографія / О.А. Галич. – Луганськ: СПД Рєзніков В.С., 2013. – 264 с.
 5. Галич О.А. Олесь Гончар у вимірах non fiction: монографія / О.А. Галич. – Луганськ: Книжковий світ, 2011. – 260 с.
 6. Галич О.А. У вимірах non fiction: щоденники українських письменників ХХ століття : монографія / О.А. Галич. – Луганськ: Знання, 2008. – 200 с.
 7. Гончар О.Т. Щоденники: У 3-х т.: Т.2 (1968 – 1983) – 2-ге вид, випр. / Олесь Гончар. – К.: Веселка, 2008. – 607 с.
 8. Гончар О.Т. Щоденники: У 3-х т.: Т.3 (1984 – 1995) – 2-ге вид, випр. / Олесь Гончар. – К.: Веселка, 2008. – 646 с.
 9. Степаненко М.І. Публіцистична спадщина Олеся Гончара (мовні, навколомовні й деякі інші проблеми): монографія / М.І. Степаненко. – Полтава : ТОВ “АСМІ”, 2008. – 396 с.
 10. Степаненко М.І. Літературний простір “Щоденників” Олеся Гончара: монографія / М.І. Степаненко. – Полтава : ТОВ “АСМІ”, 2010. – 528 с.
 11. Степаненко М. І. Світ в оцінці Олеся Гончара: аксіосфера щоденникового дискурсу письменника / автор і упорядник Микола Степаненко. – Полтава: ПП Шевченко Р. В., 2012. – 284 с.

Annotation

The diaries of Oles Honchar are typical cardiogram of the epoch of hardness after war years during Stalin reign, short Khrushchov's reing of warming. Notes in the diaries represent misunderstanding of Ukrainian author with Pavlo Zagrebelniy. They spent their childhood and years of youth mostly near each other in Poltavskiy region, they both took part in the war, also both were caught, after war they both lived in Dnepropetrovsk and later they both became prominent writers who headed the Community of writers. The diaries of Oles Honchar represent his views of Pavlo Zagrebelniy and allow to know more about worldviews and esthetic perspectives of the classical Ukrainian writer of the second part of the XX century.

The views of Oles Honchar represent the specification of the diary. They show subjective and retrospective, documentary. They have two time spheres, the absence of one time sphere, conceptual part.

Several notes in the diaries of Oles Honchar are devoted to the analysis of the books he read particularly Pavlo Zagrebelny one's. Oles Honchar tries to investigate them carefully. He noticed two best to his mind Ukrainian novels of the year – “The Green Mills” by V. Zemlyak and “The Racing” by P. Zagrebelny. Evaluating the novel “I, Boghdan...” Oles Honchar takes notice to its solid source bast/ In the same time he doesn't like the tendencial Zagrebelny's view of the figure of Ukrainian hetman.

Key words: memoirs, diary, combines, reception.